

*Тетяна Завгородня,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та
освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика ЗВО «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»*

(м. Івано – Франківськ, Україна)

TetianaZavgorodnia,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, manager of Bogdan Stuparyk
Pedagogy and Educational Management Department, State Pedagogical
University "VasylStefanykPrecarpathian National University"*

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

*king_feodor@email.ua
ORCIDID0000-0001-9097-5714*

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті проаналізовано науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблеми формування підприємницької компетентності особистості, зокрема учнів; розкрито сутність цієї дефініції, її критерії та показники, описано досвід формування підприємницької компетентності в здобувачів закладів загальної середньої освіти зарубіжних країн. Результати аналізу психолого-педагогічних праць засвідчили, що значне місце в сучасній освіті відводиться дослідженню проблем компетентнісного підходу в загальноосвітніх закладах освіти, намагання визначити основні компетентності в освітніх програмах як орієнтир визначення науково-методичного забезпечення якості підготовки випускників. Тому сьогодні проблемі реалізації компетентнісного підходу в закладах освіти присвячені праці вітчизняних й зарубіжних науковців (М. Альберт, Д. Адамсон, Е. Бобінська, С. Бондар, І. Галяміна, П. Друкер, С. Гончаренко, М. Крейн, С. Клепко, Т.Матвеєва, Г.Назаренко, О. Проценко, К.

Рендол, М. Романова, О. Романовський, Г. Селевко, О.Сулаєва, Ю. Татур, М. Товкало, С. Шишов, Д. Шеферд, Р. Шиян, В. Ягупов та ін.). Зазначено, що успішному розв'язанню цієї проблеми сприяє розробка на рівні ЄС та окремих країн нормативно-правової бази; переходу шкільної освіти до компетентнісної моделі; насичення змісту навчальних дисциплін і форм виховання матеріалом, який уможливить краще підготувати майбутнє покоління до подальшого життя, сформувати особистості майбутніх креативних підприємців; реалізація цілісного, комплексного творчого підходу педагога до організації та проведення процесів навчання й виховання, урахування вікових та особистісних особливостей учнів. Проблема компетентнісного підходу до загальної середньої освіти є актуальною у світовому масштабі, а її успішне розв'язання уможливить краще підготувати прийдешнє покоління до подальшого життя, сформувати у випускника розвинене критичне мислення, готовність до інноваційної діяльності, комунікативні навички та вміння працювати в команді, а відтак вдало побудувати власну кар'єру.

Подальшого дослідження вимагають (з-поміж іншого) питання підготовки майбутніх педагогів до здійснення формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх закладів.

Ключові слова: компетентність, підприємницька компетентність, здобувач, заклад загальної середньої освіти, Україна, зарубіжні країни.

FORMATION OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE OF GENERAL SECONDARY EDUCATION ACCESSORIES: FOREIGN EXPERIENCE

Abstract. The article analyzes the scientific achievements of domestic and foreign researchers on the problem of formation of entrepreneurial competence of the individual, in particular students; the essence of this definition, its criteria and indicators are revealed, the experience of formation of entrepreneurial competence in applicants for general second

dary education institutions of foreign countries is described.

The results of the analysis of psychological and pedagogical works showed that a significant place in modern education is given to the study of competency approach in secondary schools, attempt to identify basic competencies in educational programs as a guide to determine the scientific and methodological quality of graduate training.

Therefore, today the work of domestic and foreign scientists (M. Albert, D. Adamson, E. Bobinskaya, S. Bondar, I. Galyamina, P. Drucker, S. Goncharenko, M. Crane, S. Klepko, T. Matveeva, G. Nazarenko, O. Protsenko, K. Randall, M. Romanova, O. Romanovsky, G. Selevko, O. Sulaeva, J. Tatur, M. Tovkalo, S. Shishov, D. Shepherd, R. Shiyan, V. Yagupov and others).

It is noted that the successful solution of this problem is facilitated by the development at the EU and individual countries of the regulatory framework;

transition of school education to the competence model;

saturation of the content of educational disciplines and forms of education with material that will make it possible to better prepare the future generation for further life,

to form the personalities of future creative entrepreneurs; realization of the integral, complex creative approach of the teacher to the organization and carrying out of processes of training and education, the account of age and personal features of pupils.

The problem of competence approach to general secondary education is relevant worldwide, and its successful solution will better prepare the next generation for further life,

to form a graduate's critical thinking, willingness to innovate, communications skills and ability to work in a team, and thus successfully build your own career.

Further research is required (among other things) to prepare future teachers for the formation of entrepreneurial competence of students in secondary schools.

Keywords: competence, entrepreneurial competence, applicant, general secondary education institution, Ukraine, foreign countries.

Постановка проблеми. У сьогоднішньому світі перед кожним суспільством стоять завдання розв'язання багатьох проблем, зумовлених процесами трансформації різних сторін життя суспільства, переходом національних економік до ринкових засад функціонування, становленням об'єктивних передумов для розвитку підприємництва, замовленням суспільства на підготовку фахівця нового типу, адаптованого до динамічних змін, а також глобальними змінами щодо вимог роботодавців до своїх працівників. Усе це вимагає актуалізації переходу освіти до компетентної моделі, що викликано, як зазначає А. Білова, «...загальноєвропейською і світовою тенденцією інтеграції, глобалізацією світової економіки, гармонізацією Європейської освіти на засадах Болонської угоди» (Білова Ю. А., 2013, с. 16). Тобто викликом до сучасної освіти в усьому світі стала необхідність її перебудови, в основу якої повинен бути покладений компетентний підхід. Тому формування підприємницької компетентності європейських громадян є одним із завдань ЄС, яке успішно розв'язується. Свідченням цього є низка ухвалених документів, а саме: «Зелена книга з питань підприємництва в Європі» (2003 р.), віднесення Європейською комісією підприємницької компетентності до однієї з восьми ключових компетентностей, необхідних для всіх членів суспільства, заснованого на знаннях (2006 р.), «Закон малого бізнесу для Європи» (2008 р.), «Повідомлення про переосмислення освіти» (2012 р.), «План дій з навчання підприємливості на період до 2020» (2013 р.), а також «План дій для Європи з нових навичок» (2016 р.) тощо.

Необхідність формування ключових компетентностей чітко окреслено і в «Рекомендаціях Європарламенту та Ради Європи “Ключові компетентності для навчання впродовж життя (Європейські орієнтири)” (2006 р.), у якому виокремлено вісім основних ключових компетентностей, серед яких сьомою визначена як ініціативність і підприємливість.

Для розв'язання проблеми формування підприємницької компетентності учнів в Україні теж ухвалено низку нормативно-правових документів, які

сприяють активізації цього процесу і водночас його регламентують. Серед них: Закон України «Про освіту» (Закон України «Про освіту», 2017), Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, концепція «Нової української школи» (Нова школа, 2016).

Отже, проблема компетентнісного підходу до загальної середньої освіти є актуальною у світовому масштабі, а її успішне розв'язання уможливить краще підготувати прийдешнє покоління до подальшого життя, сформуванню у випускника розвинене критичне мислення, готовність до інноваційної діяльності, комунікативні навички та вміння працювати в команді, а відтак вдало побудувати власну кар'єру.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження – проаналізувати наукові здобутки вітчизняних та зарубіжних дослідників з проблеми формування підприємницької компетентності особистості школяра.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для розв'язання поставлених завдань використано теоретичні методи аналізу загальних наукових та методичної літератури з досліджуваної проблеми.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати аналізу психолого-педагогічних праць засвідчили, що значне місце в сучасній освіті відводиться дослідженню проблем компетентнісного підходу в загальноосвітніх закладах освіти, намагання визначити основні компетентності в освітніх програмах як орієнтир визначення науково-методичного забезпечення якості підготовки випускників. Тому сьогодні проблемі реалізації компетентнісного підходу в закладах освіти присвячені праці вітчизняних й зарубіжних науковців (М. Альберт, Д. Адамсон, Е. Бобінська, С. Бондар, І. Галяміна, П. Друкер, С. Гончаренко, М. Крейн, С. Клепко, Т. Матвеева, Г. Назаренко, О. Проценко, К. Рендол, М. Романова, О. Романовський, Г. Селевко, О. Сулаєва, Ю. Татур, М. Товкало, С. Шишов, Д. Шеферд, Р. Шиян, В. Ягупов та ін.). Водночас варто зауважити, що все

частіше науковці звертаються до питання змін, які простежуємо у шкільній освіті України, у контексті змін, які відбуваються в освіті інших країн, акцентуючи увагу на розв'язанні проблеми формування внацтвакомпетентностейузагалі та підприємницької компетентності зокрема.

Так, проблемі трансформацій в освіті, що відбувається в країнах ЄС та США, присвячено колективну монографію «Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського союзу та США». У ній схарактеризовано погляди зарубіжних та вітчизняних учених на освітні трансформації; розкрито їх сутнісні характеристики в аспектах децентралізаційно-централізаційних, гуманізаційних, стандарторієнтованих реформ у зарубіжному та українському освітньому просторах; окреслено перспективи можливого творчого використання зарубіжного досвіду в Україні (Трансформаційні процеси у шкільній освіті).

Результати вивчення досвіду країн Європи з розробки теоретичних аспектів проблеми формування підприємницької компетентності учня знайшли відображення в науковому доробку О. Кравчиної. Автор, наголошуючи на актуальності проблеми формування сьогодні підприємницької компетентності в кожній молодій людині, яка в подальшому повинна «...стати грамотним найманим працівником або виступити в якості самостійного підприємця» (Кравчина О.), стверджує, що саме школа покликана готувати зростаюче покоління до життя в сучасному суспільстві. А це, на думку автора, є викликом усім закладам загальної середньої освіти – інтенсифікувати формування у випускників основ підприємницької компетентності. Тому пошук шляхів успішного розв'язання в Україні цієї проблеми дасть змогу виховати у випускників закладів середньої освіти «...здатність перетворювати ідеї в життя через творчість, інновації, здатність до виправданого ризику, а також здатність планувати та управляти своєю роботою» (Кравчина О.), а значить, бути більш підготовленими та компетентними учасниками сучасного ринку праці, що

забезпечить їх професійну мобільність, можливість реального вибору професії. Тому формування підприємницької компетентності європейських громадян є одним із завдань ЄС. Вивчивши низку ухвалених ЄС документів та аналізуючи їх зміст, дослідниця дійшла висновку, що найважливішим доробком європейських науковців стало створення «Рамки підприємницької компетентності» (EntreComp), яка складається з трьох сфер компетентностей: «Ідеї та можливості», «Ресурси» та «Трансформація в дію», кожна з яких включає в себе п'ять компетентностей, які разом є складовими елементами підприємливості як компетентності. О. Кравчина стверджує, що Рамка EntreComp створює умови для «..налагодження зв'язку між сферами освіти та зайнятості і може слугувати фактичним еталоном для будь-якої ініціативи, що має на меті сприяння навчанню підприємливості...» і бути «..дуже докладним і всеосяжним інструментом» (Кравчина О.). Останній, за твердженням авторки, і відображає складність сфери компетентності підприємливості, що стосується кількох аспектів нашого повсякденного життя (EntreComp).

Висвітленню особливостей розвитку підприємницької компетентності школярів в американських загальноосвітніх школах присвячена стаття Вікторії Сліпенко «Особливості розвитку підприємницької компетентності школярів у загальноосвітніх навчальних закладах: американський досвід». Авторка на підставі вивчення праць зарубіжних і вітчизняних дослідників аналізує різні аспекти розвитку підприємницької компетентності школярів загальноосвітніх закладів США, розкриває сутність поняття «підприємницька компетентність», її характеристики та робить висновок про широкий аспект його тлумачення пов'язується з оволодінням школярами різнобічними знаннями щодо створення та розширення підприємства, опанування вмінь та досвіду розвитку бізнесу, забезпечення працевлаштування та можливостей самореалізації (Сліпенко В., 2017).

Основою розв'язання цієї проблеми, за твердженням дослідниці, повинні бути глибокі знання з підприємництва. Тому у статті визначено мету та

концепцію підприємницької освіти, наведено приклади американських програм, що забезпечують формування в учнів готовності здійснювати підприємницьку діяльність. До завдань, що стоять сьогодні перед школою, за твердженням В. Сліпенко, має входити не тільки навчання, але й формування особистості, профорієнтація та економічна підготовка до життєдіяльності в суспільстві, що функціонує в умовах швидких змін. Отже, твердження В. Сліпенко й О.Кравчиної про те, що важливою умовою формування підприємницької компетентності учнівської молоді є оптимізація виховного процесу, збігаються. Провідною в організації підприємницької освіти у США є низка концепцій, а саме: концепція «ефективного працівника», яка передбачає диференціацію принципів розподілу розумової та фізичної праці і спрямована на підприємницьку підготовку та розвиток тих якостей (ініціативність, професіоналізм, наполегливість і формування економічних умінь тощо), без яких не можна успішно розв'язати завдань, пов'язаних з підприємництвом; концепція «Освіта для кар'єри» (CareerEducation), організація навчання в загальноосвітній школі відбувається за принципом комплексності, відображає перехід до ширшої економічної та технічної підготовки учнів. В основі цієї програми лежить формування професійних знань, умінь, навичок і особистісних якостей, необхідних сучасним працівникам підприємств та установ. Проте, треба зауважити, що одночасно і школа посилила у своїй діяльності орієнтування на реальний світ, приділяючи більше уваги зв'язкам з місцевими співтовариствами, здійснюючи цілеспрямовану підготовку учнів, пов'язану з вибором професії (Сліпенко В., 2017). Так, у США розроблена і реалізується програма підприємницької підготовки школярів (BusinessEducation), метою якої є навчання молодих людей вільного бізнесу, а також програма «JuniorAchievementInc.», яка прагне до того, щоб кожен школяр мав фундаментальне розуміння системи вільного підприємництва, а також практичні навички підприємницької діяльності.

Однією з перших і основних програм «JuniorAchievement» для учнів середньої школи США стала шкільна компанія (StudentCompany), завдяки якій учні вивчають правила ведення бізнесу і здійснення особистого фінансового обліку.

Цінним методичному плані є запропоновані автором активні методи навчання, які водночас сприяють і підвищенню ефективності процесу виховання. А саме: розробка і виконання проектів на уроках (вивчення потреб людей, пошуку чинників проблеми та передбачення варіантів знаходження її оптимального розв'язання тощо); організація міні-підприємств з виробництва та продажу товарів і послуг; набуття безпосереднього досвіду роботи на підприємствах.

Проблемі формування підприємницької компетентності у високоздібних учнів підліткового віку під час вивчення ними суспільствознавчих предметів присвячена стаття А. Ткачова «Формування підприємницької компетентності у високоздібних учнів підліткового віку (на прикладі суспільствознавчих предметів)» (Ткачов А., 2018). Обґрунтовуючи актуальність порушеної проблеми, автор робить висновок, що без підготовки учнівської молоді до активного вступу в доросле життя, здобуття висококваліфікованої фахової освіти, тобто без підвищення рівня сформованості підприємницької компетентності кожної особистості, вони не зможуть дієво відповісти на запити сучасного суспільства, перехід української економіки на ринкові відносини, а також акцентує на включення підприємницької компетентності до списку ключових, якими мають оволодіти учні закладів середньої загальної освіти, тощо. У межах проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному» також наголошується на актуальності формування підприємницької компетентності, що проявляється шляхом вияву школярами конкретних здатностей, які А.Ткачову виразноє (Програма розвитку ООН). Особливо важливим завданням при цьому, за переконанням автора, стає формування підприємницької компетентності у високоздібних учнів, які «відрізняються

розвиненими інтелектуальними здібностями, бажанням розв'язувати різного плану складні завдання, гарною пам'яттю, вірою у власні сили та можливості, прагненням до розбудови в майбутньому успішної кар'єри, досягнення матеріального добробуту й високого соціального статусу» (Ткачов А., 2018, с. 117), які при правильно організованому навчально-виховному процесі можуть стати гідними громадянами країни. Окрім цього, за твердженням автора, саме в підлітковому віці створюються найсприятливіші умови для формування підприємливості школярів, тому що саме в цей період відбувається їх особливо інтенсивний розвиток. Отже, проблема формування підприємницької компетентності у високоздібних учнів підліткового віку набуває сьогодні надзвичайної актуальності.

Слід зазначити, що особливості організації процесу навчання високоздібних учнів підліткового віку проаналізовано в публікаціях А. Горміна, Н. Себіновської, Н. Фостік та ін. Багато сучасних учених у своїх працях значну увагу приділяють проблемі формування підприємницької компетентності в юнацтва, висловлюючи різні точки зору щодо його тлумачення. З урахуванням напрацювань науковців (О. Коберник, О. Ліскович, М. Ляшенко та ін.) А. Ткачов запропонував власне тлумачення цього терміна, яке збігається з нашою точкою зору (Ткачов А., 2018, с.116). У процесі проведення дослідження автор дійшов висновку, що практично всі навчальні предмети мають певний потенціал щодо формування підприємницької компетентності в учнів узагалі й високоздібних учнів підліткового віку зокрема. Цей висновок стосується і суспільствознавчих предметів, утім, це є викликом для вчителів. Дослідник доводить, що вчителі на заняттях повинні ставити відповідні цілі, завдання; використовувати оптимальні методи, форми та засоби навчання, які мають забезпечувати розвиток в учнів мотивації на досягнення успіху, формування готовності діяти в умовах ризику та невизначеності, уміння розв'язувати актуальні завдання, будувати конструктивні ділові та міжособистісні

взаємовідносини, управляти стресовими ситуаціями, спроможність брати на себе відповідальність за виконання спільної справи (Ткачов А., 2018, с. 118).

Також науковцем встановлено, що розвиток підприємливості учнів в освітньому процесі школи, підвищення її ефективності забезпечуються шляхом активізації пошуку вчителем нових підходів до організації навчальної праці школярів, щоб останній не став простим виконавцем кимось запропонованих (нав'язаних) функцій, а формував риси, характерні для успішного підприємця, у якого першочергова увага приділяється науково-дослідницькому пошуку власних ідей, які пізніше реалізуються на практиці; залучення учнів до підготовки доповідей про життєдіяльність відомих українських та зарубіжних державних діячів, економістів, підприємців, меценатів; участь у розробці індивідуальних та групових проектів на різні, пов'язаних з проблемою підприємливості, а також і фантазійних проектів, присвячених певним історичним подіям в економічному розвитку різних країн; тощо, що створює високоінтелектуальним підліткам можливість у цих проектах пропонувати свій план дій, обґрунтувати доцільність і шляхи його впровадження; проведення круглих столів, на яких обговорюються соціально-економічні проблеми, формулюються власні поради, реалізація яких, на їх погляд, може посприяти подальшому прискореному розвитку країни, та ін.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, проблема формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх закладів є актуальною як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Аналіз джерельної бази засвідчив: успішному розв'язанню цієї проблеми сприяє розробка на рівні ЄС та окремих країн нормативно-правової бази; переходу шкільної освіти до компетентнісної моделі; насичення змісту навчальних дисциплін і форм виховання матеріалом, який уможливить краще підготувати майбутнє покоління до подальшого життя, сформувати особистості майбутніх креативних підприємців; реалізація цілісного, комплексного творчого підходу педагога до організації та проведення процесів навчання й виховання, урахування вікових та

особистісних особливостей учнів. Подальшого дослідження вимагають (з-поміж іншого) питання підготовки майбутніх педагогів до здійснення формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білова, Ю. А. (2013). Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: [зб. наук. праць]. *Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*, 7 (50), 15–17.
2. Закон України «Про освіту». (2017). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 38-39, 380.
3. Кравчина, О. Теоретичні аспекти проблеми формування підприємницької компетентності учня: досвід країн Європи. URL.<http://lib.iitta.gov.ua>.
4. Нова школа. Простір освітніх можливостей (2016). URL.<http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf>. – Назва з екрана.
5. Образование и бизнес: предпринимательский подход в обучении как фактор социальной адаптации молодежи: *матер. науч.-практ. конф.* (18–20 октября 2006). Петрозаводск.
6. Програма розвитку ООН (ПРООН) «Освітня політика та освіта «рівний – рівному» / проект. Доступ: ukraine.unv.org/nc/ua/shcho-mi-robimo/print.html.
7. Сліпенко, В. (2017). Особливості розвитку підприємницької компетентності школярів у загальноосвітніх навчальних закладах: американський досвід. *Людиознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 5(37), 197-205.
8. Ткачов, А. С. (2018). Формування підприємницької компетентності у високоздібних учнів підліткового віку (на прикладі суспільствознавчих

предметів). *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. Харків, 59, 112-119. УДК 37.015.31:33

9. Трансформаційні процеси у шкільній освіті країн Європейського союзу та США. (2018). За заг.ред. О.І. Локшиної. Київ.

10. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework (2016). URL.Modeofaccess: http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101581/lfna27_939enn.pdf

11. Fayolle, A., Gailly, B. & Lassas-Clerc, N. (2006). Assessing the impact of entrepreneurship education programmes: a new methodology. *Journal of European Industrial Training*, 30, 701-720.

Гуцульська школа Українських Карпат. 2020. Випуск 22. С.189-193.